

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ
ТА ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

УДК 343.98

Р. Х. Бічурін

**ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО
В УМИСНОМУ ВБИВСТВІ З ХУЛІГАНСЬКИХ МОТИВІВ**

На підставі аналізу практики органів досудового слідства, наукової літератури розглянуто основні положення тактики проведення допиту підозрюваного під час розслідування умисних вбивств із хуліганських мотивів. Виокремлено й охарактеризовано типові ситуації допиту підозрюваного у вчиненні цієї категорією злочинів. Запропоновано рекомендації щодо застосування тактичних прийомів допиту в безконфліктній та конфліктній ситуаціях.

Ключові слова: допит, умисне вбивство, хуліганський мотив, криміналістична тактика, розслідування вбивств.

Постановка проблеми. Особливості підготовки та проведення окремих слідчих (розшукових) дій посідають важливе місце в методичці розслідування вбивств із хуліганських мотивів. Тому цілком обґрунтованим є виділення в структурі кожної методики розслідування особливостей тактики проведення окремих слідчих дій як її самостійного структурного елемента [1]. Такий підхід цілком успішно використовуються українськими криміналістами.

Розглядаючи таку слідчу дію, як допит, у кримінальних провадженнях, кваліфікованих за п. 7 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України, слід зазначити, що на практиці слідчі нерідко стикаються з труднощами в організації та якісному проведенні допиту підозрюваного. Це пов'язано як із недостатністю відповідного досвіду в багатьох працівників органів досудового розслідування, так і з недосконалістю існуючих науково-практичних криміналістичних рекомендацій.

Стан дослідження. Вченими в галузі криміналістики написано солідну кількість наукових праць щодо тактики допиту. Зокрема, дослідженням цих питань займалися Г. Г. Доспулов, Є. Ф. Коновалов, О. А. Кравченко, Т. Г. Олексєєва, М. І. Порубов, О. Б. Соловйов. Значну увагу приділено й методикам розслідування окремих видів і груп убивств, чому присвячено наукові роботи В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, О. М. Алексійчук, О. О. Андрєєва, І. Ф. Борисенка, В. І. Боярова, С. Ф. Здоровка, А. В. Іваниці, В. В. Польщикова, О. С. Саїнчина, В. В. Семенова, В. Л. Синчука, А. М. Чорного та інших. Проте на сьогодні залишаються не сформованими окремі тактичні рекомендації щодо специфіки проведення допиту підозрюваного в умисному вбивстві з хуліганських мотивів.

Таким чином, **метою** цієї статті є надання рекомендацій щодо тактики проведення допиту підозрюваного в умисному вбивстві

з хуліганських мотивів на основі аналізу відповідної наукової літератури та узагальнення слідчої практики.

Виклад основного матеріалу. Взагалі, допит визначають як регламентований кримінальним процесуальним законом процес специфічної вербальної взаємодії з допитуваним, під час якого слідчий (прокурор, суддя), використовуючи законні практичні прийоми і методи психологічного впливу, отримує від допитуваного та фіксує в протоколі усну інформацію про відомі йому обставини, що мають значення для розслідування злочину [2, с. 185]. Як відомо, з метою ефективного та безконфліктного допиту слідчий повинен уміло користуватися тактикою його проведення. У науковій літературі наголошується, що організаційно-тактичні аспекти допиту пов'язані з такими його елементами: плануванням цієї слідчої дії; вивченням особи, яку допитують; визначенням місця й часу проведення допиту; обранням способу виклику на допит (у межах, встановлених законом); підготовкою технічних засобів фіксації допиту; наданням допомоги допитуваній особі у згадуванні інформації; оцінкою отриманої інформації [3, с. 14].

Особливості проведення допиту підозрюваного під час розслідування вбивств із хуліганських мотивів, у першу чергу, визначаються ситуацією цієї слідчої дії. За загальним правилом, оскільки дача показань не є обов'язком підозрюваного, допит може відбутися тільки в тому випадку, якщо він погодився або сам виявив бажання давати показання. У разі відмови відповідати на запитання, давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви (ч. 4 ст. 224 КПК України). Факт відмови підозрюваного відповідати на запитання чи давати показання повинен бути зафіксований у протоколі допиту із зазначенням мотивів, якщо підозрюваний їх повідомив. Слід також враховувати, що підозрюваний може відмовитися від відповіді не на всі, а на конкретні запитання, і це не можна розцінювати як повну відмову від дачі показань. У цьому випадку слідчий повинен скласти протокол відповідно до вимог закону та позначити, на які саме запитання підозрюваний відмовився відповідати, а також причини відмови [4, с. 374].

Найбільш сприятливою ситуацією допиту є безконфліктна, коли підозрюваний бажає давати правдиві та повні показання. Головними завданнями слідчого в такій ситуації є збереження безконфліктності та одержання максимально повних показань щодо обставин злочину. Основою для збереження безконфліктності є встановлення психологічного контакту з допитуваним. Процес встановлення контакту в основному залежить від слідчого, його професійної підготовки, досвіду, авторитету й особистісних якостей. Його ефективність визначається лінією поведінки слідчого відносно допитуваного. Важливо, щоб допит проводився рівним і спокійним тоном, без грубих, образливих виразів і зневаги до особи, яку допитують. Ні в якому

разі не слід висловлювати задоволення чи розчарування при отриманні відповіді, це може вплинути на допитуваного, що, у свою чергу, негативно позначиться на об'єктивності показань. Для встановлення контакту з допитуваним слідчому важливо бути гарним слухачем. Уважне ставлення до особи, доброзичливість, прагнення розібратися і зрозуміти співрозмовника, прояв інтересу до його слів – основа професійно проведеного допиту. Можна сказати, що у відомому сенсі цим визначається професійна придатність слідчого [5, с. 20–21]. Перехід від заперечування до відвертості, від брехні до правди, від протидії до сприяння завжди пов'язаний з великими психологічними труднощами. Слідчий зобов'язаний допомагати особам, які сприяють встановленню істини у кримінальному провадженні. Зробити цей крок необхідно, використовуючи законні методи психологічного впливу.

Також у безконфліктній ситуації слідчому необхідно враховувати тип темпераменту особи, яку допитують, з метою найбільш ефективного допиту. Так, на думку Д. М. Ушакова, темперамент (лат. *temperamentum*) – сукупність тих чи інших постійних психічних властивостей людини, що виражаються в її поведінці, залежать від фізіологічних умов її організму й утворюють певний психічний тип [6]. На сьогодні розрізняють чотири типи темпераменту: сангвінічний, меланхолічний, холеричний і флегматичний. Відомий науковець А. Ф. Коні наводить приклад впливу темпераменту особи, яку допитують, на правдивість показань і відповідність їх реальності [7, с. 33].

З метою одержання максимально повних показань від підозрюваного слідчому необхідно під час допиту з'ясувати: 1) дані про підозрюваного: сімейний стан, стан здоров'я, освіту, місце роботи, захоплення, стягнення, судимості (не завжди з належною повнотою встановлюються біографічні та інші відомості про підозрюваного, зокрема точний вік, сімейний стан, психологічні особливості тощо); 2) чи був знайомий із потерпілим, які мав з ним стосунки; 3) чи виникали раніше конфліктні ситуації, що відомо підозрюваному про потерпілого, який він чинив опір; 4) які конкретно хуліганські дії передували вчиненню вбивства, за яких обставин, мотивів та з якою метою (у випадках очевидності хуліганського вчинку слідчі нерідко обмежуються загальним визнанням вини з боку підозрюваного); 5) умисел на вбивство та хуліганські дії, тобто яка переслідувалася мета, як оцінює підозрюваний свої дії, що примусило до їх вчинення; 6) чи був підозрюваний тверезий або перебував у стані алкогольного (наркотичного) сп'яніння; 7) з якого приводу, де, коли і з ким вживав спиртні напої, наркотики; 8) чи мав при собі зброю або предмети, спеціально пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень, якщо так, то які саме, де і коли придбані чи виготовлені; 9) чи чинив опір особам, які намагалися припинити його хуліганські дії, якщо так, то кому саме й в якій формі; 10) яку шкоду, на його думку, заподіяв своїми діями, чи розуміє, що скоїв вбивство;

11) його ставлення до своїх дій, їх оцінку; 12) чи чинив він раніше які-небудь правопорушення або злочини, до якого виду відповідальності притягувався.

Для допиту за такою категорією злочинів характерним є те, що слідчому нерідко доводиться на місці події допитувати підозрюваного, який перебуває у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Це має негативний вплив на повноту та правдивість показань, а у випадках хронічного алкоголізму взагалі спостерігається схильність до брехні, послаблення пам'яті та розумових здібностей в цілому. В такому випадку необхідно розглянути можливість залучення до допиту лікаря, відкладення допиту до протверезіння або проведення додаткового допиту після протверезіння.

Специфічний стан підозрюваного під час вчинення злочину може обумовлювати помилкове сприйняття реальності й, відповідно, викривлення обставин події в показаннях. У такому випадку рекомендується застосовувати тактичні прийоми освіження в пам'яті забутого, до яких належать: звертання до обставин, що суміжні за часом і простором; демонстрація набору аналогічних об'єктів (у натурі, макетів, фотознімків, малюнків тощо), що дозволяє пригадати предмет, який цікавить слідчого, або уточнити його характеристики; проведення допиту на місці події, в обстановці, яка пов'язана з ним, також може сприяти відродженню в пам'яті обставин, які цікавлять слідство, і таких, про які взагалі нічого не відомо; для відновлення в пам'яті обставин події (розташування осіб і предметів в обстановці певного місця, їх переміщення тощо) може служити пропозиція намалювати схему такого місця, у процесі реалізації якої особа може згадати «загублені деталі».

Більш складними, безумовно, є конфліктні ситуації допиту підозрюваного у вбивстві, коли останній надає завідомо неправдиві показання. В основі кожного злочину лежить конфлікт правопорушника із законом, інтересами суспільства та держави. У ході розкриття та розслідування злочину конфлікт із законом може перейти у форму конфлікту зі слідчим. Тому слідчий повинен бути готовий до протидії [8, с. 4]. Під час розслідування умисних убивств із хуліганських мотивів конфліктна ситуація допиту виникає нерідко. Це пов'язано, по-перше, з бажанням підозрюваного приховати свою вину та мотив. Суттєве значення в цій ситуації має своєчасно та вірно визначений мотив особи, яку допитують, давати неправдиві показання та створювати конфліктну ситуацію. Аналізуючи практику кримінальних проваджень, є підстави стверджувати, що найбільш поширеними мотивами неправдивих показань підозрюваного є: бажання повністю уникнути відповідальності за вчинене, стремління знизити тяжкість вчиненого діяння (наприклад, приховати хуліганський мотив убивства); розрахунок на недостатність доказів у слідчого для викриття винного; намагання скрити груповий характер убивства; приховання аморальності власної поведінки.

Таким чином, найбільш розповсюдженими конфліктними ситуаціями допиту підозрюваного є: 1) підозрюваний повністю заперечує свою причетність до вбивства; 2) підозрюваний не заперечує, що заподівав потерпілому смерть, але заперечує хуліганський мотив убивства; 3) підозрюваний заперечує груповий характер убивства; 4) підозрюваний заявляє, що взагалі не пам'ятає обставин події. Відповідно до ситуації та з урахуванням інших важливих обставин має обиратись тактика проведення допиту підозрюваного. Зокрема, у ситуації, коли підозрюваний повністю заперечує свою причетність до вбивства, його позиція може полягати в наступному: 1) він взагалі заперечує свою присутність на місці події; 2) він не заперечує, що брав участь у бійці, інших хуліганських діях, але не визнає причетність до вбивства; 3) підозрюваний вказує, що вбивство вчинила інша особа.

Щодо першої ситуації пропонуємо застосовувати наступні тактичні прийоми допиту: 1) пред'явлення доказів (раптове пред'явлення доказів, пред'явлення доказів після попереднього з'ясування обставин, які пов'язані з ними, пред'явлення з роз'ясненням значення доказів, супроводження пред'явлення доказів описом можливого подальшого ходу розслідування та очікуваних результатів); 2) роз'яснення та переконування в тому, що вибрана позиція шкідлива для самого підозрюваного (відсутність зізнання у скоєному обтяжує вину особи, співпраця зі слідством пом'якшує покарання); 3) демонстрація намірів і можливостей слідства щодо збирання, дослідження та використання доказової інформації (розкриття можливостей судових експертиз, пояснення планів слідчого).

У другій ситуації, коли підозрюваний не заперечує, що заподівав потерпілому смерть, але заперечує хуліганський мотив убивства (сподіваючись на іншу кваліфікацію злочину з більш тяжкого п. 7 ч. 2 ст. 115 на менш тяжку ч. 1 ст. 115), під час допиту може бути ефективним застосування наступних тактичних прийомів: 1) деталізація показань (уточнення та конкретизація обставин події, проведення повторного допиту, що дозволяє виявити розходження показань із реальністю події); 2) роз'яснення сутності хуліганського мотиву.

Щодо третьої ситуації, коли підозрюваний заперечує груповий характер убивства (для того, щоб виключити факт співучасті), можна виділити такі тактичні прийоми допиту, як: 1) аналіз показань щодо їх відповідності обставинам справи; 2) аналіз протиріч у показаннях осіб, яких допитують; 3) проведення одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб.

Під час четвертої ситуації, коли підозрюваний заявляє, що взагалі не пам'ятає обставин події, рекомендується застосовувати тактичні прийоми освіження в пам'яті забутого, які вже були нами розглянуті. Також підозрюваний може робити вигляд, що не пам'ятає або не повністю пам'ятає обставини події. У цьому випадку рекомендується використовувати так звані слідчі хитрощі (маскування цілей

допиту, організування обмовок, створення уявлення про поінформованість слідчого тощо). Загальним у них є створення стану, коли особа може продемонструвати свою обізнаність, відкрито прореагувати на надану інформацію.

Під час розслідування умисних убивств із хуліганських мотивів, коли підозрюваний заперечує свою причетність до злочину або хуліганський мотив, слідчому необхідно з метою виявлення правдивої інформації, використовуючи зазначені тактичні прийоми, провести допити свідків, близьких і родичів, що дасть можливість довести наявність саме хуліганського мотиву в діях особи.

Загалом, складність проведення допиту в конфліктній ситуації складає і той факт, що підозрюваний добре обізнаний про деталі злочину, а тому застосування тактичних прийомів слідчим можливо лише у випадку впевненості в їх правдивості. Найкраще, якщо докази, що пред'явлені слідчим, будуть підтверджені іншими слідчими діями. Докази слід пред'являти лише після того, як особу допитано за всіма обставинами кримінального провадження.

На практиці деякі слідчі з метою створення атмосфери довіри та бажання давати правдиві показання можуть давати обіцянки різного характеру. У зв'язку із цим, виникає питання допустимості таких обіцянок у кримінальному судочинстві. У цьому випадку можна погодитися з думкою О. М. Васильєва та Л. М. Корнеєвої, які стверджують, що такі обіцянки допустимі лише за деяких обставин [9, с. 121]. По-перше, у випадку, якщо ці обіцянки знаходяться у межах компетенції слідчого. По-друге, якщо виконання таких обіцянок не потребує від особи, яку допитують, надати показання визначеного слідчим характеру (наприклад, «якщо ти зізнаєшся у скоєнні злочину, я дозволю тобі побачення з дружиною»). По-третє, у випадку, якщо слідчий має реальну можливість виконати обіцянку та зробить це. У всіх інших випадках така обіцянка буде обманом.

Отже, справжня майстерність слідчого проявляється саме тоді, коли, маючи суму фактів, що дозволяє злочинцю продовжувати опір, він, тактично правильно використовуючи їх, призводить підозрюваного до переконання в марності протидії [10, с. 300].

Висновки. Потрібно відзначити, що в основі успішного проведення допиту підозрюваного у вбивстві з хуліганських мотивів лежать три основні фактори: а) психологічний процес формування показань; б) встановлення контакту з особою, яку допитують; в) уміле застосування тактичних прийомів допиту з урахуванням ситуації, що склалась під час слідчої (розшукової) дії.

Під час підготовки до допиту слідчому необхідно з'ясувати коло обставин, що підлягають з'ясуванню, мету допиту, зрозуміти свою психологічну та теоретичну підготовку до цієї дії, характер та обсяг інформації, що є в наявності тощо. Крім того, на ефективність та повноту допиту впливають суб'єктивні та об'єктивні фактори. Тактика проведення допиту повністю залежить від слідчої ситуації. Слідчому

надзвичайно важливо правильно застосовувати норми кримінального процесуального законодавства, що регламентують процедуру допиту та визначають допустимість прийомів його проведення. Крім того, необхідно в межах, дозволених законодавством, виявити особливості особи, яку допитують, з метою формування індивідуального підходу до неї. Розвиток і вдосконалення тактики допиту підозрюваного у вбивстві є важливим напрямом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел: 1. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : монографія / А. Ф. Волобуєв. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 336 с. 2. Янковий М. О. Генезис поняття та сутність допиту / М. О. Янковський // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 5. – С. 185–187. 3. Тактика допроса потерпевших, свидетелей, подозреваемых, обвиняемых : учеб.-практ. пособие / А. В. Бачиева, С. Н. Веренич, А. Н. Виноградова, К. И. Сотников. – М. : ЦОКР МВД России, 2010. – 40 с. 4. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грушевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Харків : Право, 2013. – 824 с. 5. Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии : учеб. пособие / Н. И. Порубов. – М. : БЕК, 1998. – 208 с. 6. Ушаков Д. Н. Темперамент // Толковый словарь Ушакова [Электронный ресурс] / Ушаков Дмитрий Николаевич. – Режим доступа: <http://ushakovdictionary.ru/word.php?wordid=76641>. 7. Кони А. Ф. Память и внимание. Из воспоминаний судебного деятеля / А. Ф. Кони. – СПб. : Полярная звезда, 1992. – 77 с. 8. Процессуальный порядок и тактика проведения допроса : учеб.-метод. пособие / сост. Т. Г. Алексеева, О. А. Кравченко. – Хабаровск : Дальневост. ин-т повышения квалификации ФСКН России, 2009. – 63 с. 9. Васильев А. Н. Тактика допроса при расследовании преступлений / А. Н. Васильев, Л. М. Карнеева. – М. : Юрид. лит., 1970. – 208 с. 10. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей : науч.-практ. рук. / А. Р. Ратинов. – М. : Юрлитинформ, 2001. – 352 с. 11. Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии / Г. Г. Доспулов. – Алма-Ата : Наука, 1975. – 192 с. 12. Коновалов Е. Ф. Криминалистика. Криминалистическая тактика : учеб. пособие / Е. Ф. Коновалов. – М. : МГИУ, 1999. – 222 с. 13. Соловьев А. Б. Процессуальные, психологические и тактические основы допроса на предварительном следствии / А. Б. Соловьев. – М. : Юрлитинформ, 2002. – 192 с.

Надійшла до редколегії 15.03.2016

Бичурин Р. Х. Особенности допроса подозреваемого в умышленном убийстве по хулиганским мотивам

На основании анализа практики органов досудебного следствия, научной литературы рассмотрены основные положения тактики проведения допроса подозреваемого при расследовании умышленных убийств по хулиганским мотивам. Выделены и охарактеризованы типичные ситуации допроса подозреваемого в совершении этой категории преступлений. Предложены рекомендации по применению тактических приёмов допроса в бесконфликтной и конфликтной ситуациях.

Ключевые слова: допрос, умышленное убийство, хулиганский мотив, криминалистическая тактика, расследование убийств.

Bichurin R. K. Features of tactics while interrogating a suspect in committing murder with hooligan motives

The relevance of the research of tactics of interrogating a suspect in having committed murder with hooligan motives is due to the need of forming specific tactical recommendations on the specifics of conducting interrogation of a suspect in the criminal proceedings of the specified category.

Based on the analysis of the practice of the agencies of pre-trial investigation, scientific literature the author has offered itemization of the main provisions of tactics of conducting interrogation of a suspect while investigating the murders with hooligan motives. It is noted that there are three main factors in the basis of successful interrogation of a suspect in the commission of a murder with hooligan motives: a) psychological process of forming the testimony; b) establishment of relationship with the interrogated person; c) skillful use of interrogation tactics considering the situation that has emerged during the investigation (search) action.

In preparation for the interrogation the investigator has to find out the range of circumstances to be proved, the objectives of the interrogation, to understand own psychological and theoretical preparations for this action, the nature and extent of available information, etc. It is extremely important to apply correctly the norms of criminal procedural law regulating interrogation procedure and determining the admissibility of techniques of conducting this investigative action. It is also necessary to identify the interrogated person's characteristics, in the extent permitted by the law, in order to form an individual approach. Development and improvement of tactics of interrogating a suspect in the murder is an important area for further research.

Keywords: interrogation, murder, hooligan motive, forensic tactics, investigation of murders.

УДК 341.217+341.48

А. В. Войціховський

Діяльність Ради Європи щодо протидії торгівлі людьми

Досліджено особливості діяльності Ради Європи у сфері протидії торгівлі людьми; подано аналіз міжнародно-правової бази Ради Європи у зазначеній сфері; визначено основні пріоритетні завдання для України щодо протидії торгівлі людьми.

Ключові слова: Рада Європи, торгівля людьми, Парламентська Асамблея Ради Європи, Кабінет Міністрів Ради Європи, Група експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми (ГРЕТА), Україна.

Постановка проблеми. Глобалізація у світовому масштабі, зростаюча взаємозалежність держав, нерівномірність соціально-економічного розвитку окремих регіонів світу спричинили небачене до цього часу поширення наприкінці ХХ ст. такого ганебного й антигуманного явища, як торгівля людьми.